

ELÄMÄ JA ETYMOLOGIA

JANNE SAARIKIVEN 50-VUOTISJUHLAKIRJA

SAMPSA HOLOPAINEN • JEONGDO KIM • NIKLAS METSÄRANTA

ELÄMÄ JA ETYMOLOGIA

ELÄMÄ JA ETYMOLOGIA
JANNE SAARIKIVEN 50-VUOTISJUHLAKIRJA

Toimittaneet

Sampsa Holopainen, Jeongdo Kim ja Niklas Metsäranta

Kaikki artikkelit on vertaisarvioitu
All the articles have been peer reviewed

Nimilehden kuva: Janne Saarikiven Facebook-profiili

© Sampsa Holopainen & Jeongdo Kim & Niklas Metsäranta

Taitto: Jeongdo Kim

Suomen kielen tarkistus: Sampsa Holopainen & Niklas Metsäranta

Englannin kielen tarkistus/English proofreading: Alexandra Kellner

Kannen patsaat: Rigina Ajanki

Kansien suunnittelu: Sivupainajainen Kirsi Pääskyvuori

Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

ISBN: 978-952-33-0312-6

Esipuhe

Tämä 50-vuotisjuhlakirja sisältää kirjoituksia Janne Saarikiven kollegoilta ja ystäviltä. Kirjoitusten yhdistäväksi teemaksi valittiin uralilainen etymologia, jonka voi sanoa olevan juhlakalumme keskeisin tutkimusala (häneen osaamistaan muilla uralistiikan ja laajemmin kielitieteen aloilla vähättelemättä). Juhlakirjan sisältämät tutkimukset kuvastavat hyvin päivänsankarimme Jannen laajaa osaamista ja monipuolisia kiinnostuksenkohteita ja samalla osoittavat, miten monimuotoinen tutkimusala etymologia onkaan. Artikkeleissa ovat jollain tapaa edustettuna uralilaisen kielikunnan kaikki kielihaarat, ja käsiteltäviin aiheisiin kuuluu niin perintö- kuin lainasanojakin, äännehistorian ja etymologian suhdetta sekä nimistöntutkimusta. Lisäksi kirjassa on mukana kaksi elämäkerrallispää kirjoitusta, jotka kuvaavat Jannen elämää ja tutkijanuraa eri kannoilta.

Toimitus haluaa kiittää kaikkia kirjan tekemiseen osallistuneita: Rigina Ajankia kiitämme hienon kansikuvan tekemisestä, Kirsi Pääskyvuorta kansien suunnittelusta ja kärsivällisyydestä, Alexandra Kellneriä englanninkielisten artikkelien kieliasun tarkastamisesta, Juha Kuokkalaa taittoon liittyvästä neuvonannosta ja kaikkia vertaisarviointiin osallistuneita kollegoja huolellisesta työstä.

Me toimittajat ja kirjoittajat haluamme tällä kirjalla toivottaa opettajallemme ja ystävällemme Jannelle mitä parhainta 50-vuotispäivää ja monia tuotteliaita vuosia etymologisen tutkimuksen parissa.

Helsingissä ja Wienissä 29.5.2023

Juhlakirjan toimittajat

Tabula gratulatoria

<i>Terhi Ainiala</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Rigina Ajanki</i>	<i>Raasepori</i>
<i>Mikko Bentlin</i>	<i>Greifswald</i>
<i>Sofia Björklöf</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Jeremy Bradley</i>	<i>Wien</i>
<i>Christopher Culver</i>	<i>Cluj-Napoca</i>
<i>Riku Erkkilä</i>	<i>München/Helsinki</i>
<i>Ulla-Maija Forsberg</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Ekaterina Gruzdeva</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Riho Grünthal</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Arja Hamari</i>	<i>Espoo</i>
<i>Sampsa Holopainen & Laura Horváth</i>	<i>Wien/Budapest</i>
<i>Jaakko Häkkinen</i>	<i>Sipoo</i>
<i>Kaisa Häkkinen</i>	<i>Paimio</i>
<i>Lotta Jalava</i>	<i>Espoo</i>
<i>Juha Janhunen</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Vesa Jarva</i>	<i>Jyväskylä</i>
<i>Santeri Junttila</i>	<i>Tartto/Helsinki</i>
<i>Markus Juutinen</i>	<i>Oulu</i>
<i>Kaisla Kaheinen</i>	<i>Ristijärvi</i>
<i>Petri Kallio</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Olga Karlova ta Pekka Suutari</i>	<i>Jovenšuu</i>
<i>Alexandra Kellner</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Jeongdo Kim</i>	<i>Espoo</i>
<i>Ilona Kivinen</i>	<i>Helsinki</i>

<i>Tomi Koivunen</i>	<i>Debrecen</i>
<i>Tuomas Koukkari</i>	<i>Helsinki/Oulu</i>
<i>Juha Kuokkala</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Denis Kuzmin</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Johanna Laakso</i>	<i>Wien</i>
<i>Lauluyhtye Kärhämä</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Mika Lavento & Mervi Suhonen</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Jyri Lehtinen</i>	<i>Ylöjärvi</i>
<i>Miika Lehtinen</i>	<i>Veteli</i>
<i>Henna Massinen</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Niklas Metsäranta</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Patrick O'Rourke</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Karl ja Renate Pajusalu</i>	<i>Tartto</i>
<i>Aleksi Palokangas</i>	<i>Jyväskylä</i>
<i>Niko Partanen</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Minerva Piha</i>	<i>Turku</i>
<i>Ulriikka Puura</i>	<i>Tuusula</i>
<i>Juho Pystynen</i>	<i>Vantaa</i>
<i>Pauli Rahkonen</i>	<i>Lahti</i>
<i>Taina Saarikivi</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Sirkka Saarinen</i>	<i>Turku</i>
<i>Tapani Salminen</i>	<i>Vesilahti</i>
<i>Elena Skribnik</i>	<i>München</i>
<i>Outi Tanczos</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Taarna Valtonen</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Ildikó Vecsernyés</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Elli Virmasalo</i>	<i>Helsinki</i>
<i>Susanna Virtanen</i>	<i>Sipoo</i>
<i>Jussi Ylikoski</i>	<i>Oulu</i>

Sisällys

Esipuhe.....	5
Tabula gratulatoria.....	6
I. Elämä.....	11
TAINA SAARIKIVI Rakas ihminen, Janne Saarikivi.....	12
PETRI KALLIO Janne Saarikivi suomalaisen substraattitutkimuksen uranuurtajana	25
II. Etymologia	43
CHRISTOPHER CULVER Two early loanwords from the Muslim world in Mari	44
RIKU ERKKILÄ & TOMI KOIVUNEN Vähäisiä huomioita eräästä suomalaisesta yhdysmuodostetyypistä	53
EKATERINA GRUZDEVA & JUHA JANHUNEN Nivhin kielen valasta tarkoittava sana sisäisen ja ulkoisen rekonstruktion näkökulmasta..	69
RIHO GRÜNTAL Vepsäläisen nahkurin orsilla: lisiä itämerensuomalais-slaavilaisiin kontakteihin	79
SAMPSA HOLOPAINEN On the etymology of Hungarian <i>kíván</i>	90
JAAKKO HÄKKINEN An old Uralic compound metal name	102
KAISA HÄKKINEN <i>Ora et labora</i> . Miten suomalainen <i>rukoilee</i> ?.....	122
VESA JARVA Vielä huomioita Stadin slangin etymologisesta sanakirjasta	133
SANTERI JUNTILA Turhauttavaa etymologiaa	144
MARKUS JUUTINEN & TAARNA VALTONEN Saamen kantaskandinaavisesta karjataloussanastosta.....	155
KAISLA KAHEINEN Pari vanhaa kulkurisanuetta	184

JEONGDO KIM Sisäheitto Stadin slangissa	194
JORMA KOIVULEHTO † Lisiä slaavilais-itämerensuomalaisiin lainakosketuksiin.....	202
JUHA KUOKKALA Saamen <i>iskat</i> 'koettaa, tarkastaa ym.'	216
DENIS KUZMIN Helmikki Valikintytär ja Buurikki Juonikin lapsenlapsi: etymologiset havainnot keskiaikaisesta karjalankielisestä etunimistöstä	222
MIIKA LEHTINEN Pahoista, vihaisista ja pikkuisista: koltansaamen <i>paas</i> ja <i>pann</i> sekä pohjoissaamen <i>bahá</i> ja <i>bás</i>	249
NIKLAS METSÄRANTA "Kotatäysi" ja muita hämartyneitä permiläisiä yhdyssanoja	271
PATRICK O'ROURKE Liivin <i>läul</i> 'löyly; henki' ja kantaauralilainen korrelaatiojohto	288
MINERVA PIHA Substantiivin <i>neula</i> ja verbin <i>neuloa</i> semanttiset muutokset	315
JUHA PYSTYNEN <i>Sorsa</i> ja <i>sotka</i> . Äännesuhteita sukelluksissa.....	336
PAULI RAHKONEN Enemmän, vähemmän, paremmin nimistön valossa	365
TAPANI SALMINEN Suomalais-samojedilaisia sanavertailuja.....	377
TAARNA VALTONEN <i>Äteritsiputeritsipuolilautatsijänkä</i> . Suomen pisimmän paikannimen etymologiaehdotus.....	400
JUSSI YLIKOSKI Kummin kaima, kaiman kummi vai kuka kumma? Vaihtoehtoisia näkökulmia <i>kuoman</i> alkuperään	420

I. Elämä

Rakas ihminen, Janne Saarikivi

Kun sain pyynnön kirjoittaa pienen elämäkertakirjoituksen Jannesta hänestä tehtävään juhlakirjaan, suostuin muitta mutkitta. Ilman muuta kirjoitan, ajattelin. Ja tunsin tietysti iloa ja ylpeyttä siitä, että hänelle oltiin puuhaamassa juhlakirjaa – ja vallan hyvissä ajoin. Kirjoitukselle ehdotetun aikarajan lähestyessä ehdin kuitenkin kauhistua moneen kertaan. Elämäkerta, mitä se oikeastaan tarkoittaa, mitä siihen kirjoitetaan, mietin. Tässä tapauksessa mietin vielä erityisesti sitä, miten kirjoittaa "elämäkertaa" rakkaastaan niin, ettei jokainen lause valu tolkuttomasti siirappia tai muita makeutusaineita.

Nykyihmisen avuksi tulee tietysti internetti, tuo mainio maailmanlaajuinen toisiinsa yhdistettyjen tietoverkkojen järjestelmä. Kirjoitin googleen "elämäkerta". Ensimmäinen vastaantuleva määritelmä sanasta kuuluu: "Elämäkerta eli biografia on esitys henkilön elämänvaiheista ja toiminnasta. Suppeassa muodossaan elämäkerta luettelee henkilön ulkoiset vaiheet esimerkiksi matrikelimuodossa. Perusteellinen elämäkerta tuo esiin myös henkilön toiminnan motiiveja ja luonnehtii hänen persoonallisuuttaan ja elinpiiriään." Also sprach Wikipedia. Annan kyseisen tiedonlähteen jatkaa hetken ja aloitan siitä, mitä kuka tahansa voi lukea Jannesta Wikipediasta.

"Janne Santeri Saarikivi (s. 29. toukokuuta 1973 Helsinki) on suomalainen kielitieteilijä ja tietokirjailija, joka on toiminut professorina Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisten kielten laitoksella vuosina 2018–2021. Aikaisemmin hän on ollut muun muassa suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen määrääikainen professori Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa vuosina

2009–2014. Hän toimii Tromssan yliopiston osa-aikaisena professorina."

Janne syntyi Kättilöopiston sairaalassa, tuossa laitoksessa, jossa ehti syntyä yli 300 000 lasta, ja sitten paikka suljettiin 2017. Jannen perhe, johon kuuluivat äiti, isä sekä puolitoista vuotta aiemmin syntynyt isoveljäs asui Haagassa eli "maailman keskipisteessä", kuten Janne Haagaa nykyisin kutsuu. Kosmologi Kari Enqvistin kanssa kirjoittamassaan keskustelukirjassa *Ainoa, mikä jää* (2017) Janne kuvaa lapsuutensa Haagaa näin:

Lapsuuteni maisemassa oli rapattuja vanhenevia kerrostaloja ja laakeita kallioita, joilla kasvaa villiruusuupuskia. Lammikoissa oli sammakonkutua ja nuijapäitä (veljestäni tuli biologi). Pulsarit joiivat kaljaa huterissa majoissaan. Pojat räjäyttelivät papatteja kansalaissodan aikaisissa linnoituksissa. Metsässä oli vanha Anglian romu, korkeajännitelinja oli metsän päällä. Ohi ajoi sähköjunia, ja horisontissa humisi pikatie, jonka takana nousivat oikean kaupungin talot.

Viisi vuotta myöhemmin julkaistussa *Rakkaat sanat* -kirjassaan Janne kirjoittaa Haagasta muun muassa seuraavasti:

Siellä [Haagassa] näin valon ja värit, kuulin äänet ja tunsin hajut, ennen kuin osasin nimetä niitä tai puhua niistä. Siksi minun on pakko ajatella, että Jumala oli maailmaa luodessaan Haagassa – tarkemmin ajatellen varmaan Orapihlajatie, Näyttelijäntien ja Paatsamatien rajoittamalla laakealla kalliolla, jossa sijaitsee Helsingin linnoitustöissä 1900-luvun alussa valmistunut bunkkeri. Lapsuudessani bunkkeriin sopi mennä sisään, nykyisin on kaikki pultattu kiinni. Alue sopii maailman luomiseen, koska sieltä näkee kauas, ja voi näin tarkastella luomistyön onnistumista reaaliajassa.

Lisättäköön tässä kohdin, että "maailman keskipisteelle" laskeutui hiljattain vielä oma erityinen auransa, sillä Vesa-Matti Loirin kuoleman jälkeen Janne kuuli eräältä ystävältään, että Loirin kerrotaan nähneen Haagan alppiruusuipuiston – joka on lähellä Jannen lapsuuden kotitaloa ja juuri kuvattua maailman luomisen tapahtumapaikkaa – yläpuolella ufon. Tämä tieto lisää ymmärrettävästi Haagan merkittävyyttä entisestään.

Jannen äiti työskenteli hammaslääkärinä, isä ulkoministeriön virkamiehenä. Vanhemmat puhuivat useita eri kieliä, ja jos he halusivat sanoa jotakin niin, että lapset eivät ymmärtäneet, he puhuivat Jannen kertonnan mukaan ranskaa tai espanjaa.

Jannen lapsuusvuodet kuluivat Haagassa, peruskoulun hän kävi Helsingin toisessa normaalikoulussa Tolarintiellä. Kun Janne oli 15-vuotias hänen isänsä menehtyi. *Ainoa mikä jää* -kirjassa Janne kirjoittaa, että ambulanssin jälkeen kotiin saapui pian toinen yhtä suuri auto, "mutta se oli harmaa ja vei jo kangistuneen isän ja lapsuteni pois."

Yläasteen jälkeen Janne aloitti opinnot Kallion ilmaisutaidon lukiossa. Hän kirjoitti ylioppilaaksi 1992. Samana vuonna hän pääsi Helsingin yliopiston humanistiseen tiedekuntaan, jossa hän opiskeli teologiaa, suomalais-ugrilaista kielentutkimusta, yleistä kielitiedettä, hungarologiaa sekä venäjän kieltä ja kulttuuria. Janne väitteli tohtoriksi 2. päivä joulukuuta 2006. Hänen väitöskirjansa *Substrata Uralica. Studies on Finno-Ugrian substrate in northern Russian dialects* käsittelee Arkangelin alueen Vienanjoen vesistön suomalais-ugrilaisista kielistä peräisin olevia paikannimiä (tässä kirjassa Jannen väitöskirjaa tarkastelee laajemmin Petri Kallio). Janne on useaan otteeseen kertonut, että hänellä on plakkarissa eli tietokoneen uumenissa myös toinen väitöskirja, tiedosto, jossa on miljoona merkkiä.

Jannen ammatillisten ja puoliammatillisten tekemisten kirjo on hengästyttävä ja monipuolisuudessaan riemastuttava. Varsinaisen tutkimustyön ja siihen liittyvän julkaisemisen lisäksi hän on kirjoittanut kolumneja, kirjoja ja esseitä sekä joskus nuorempana myös sanoituksia Ultra Bra -yhtyeelle. Lisäksi hän puhuu, luennoi ja maallikkosaarnaa

ympäri Suomea ja usein muitakin maita. Hän on pitänyt monikielisiä kielennoppimistyöpajoja, vetänyt tandem-kieliryhmiä, toimittanut ja kirjoittanut oppikirjoja. Monet tuntevat hänet Yleisradion Jälkiviisaat-ohjelman yhtenä vakiojäsenenä. Ja niin edelleen, uusia aluevaltauksia ja ideoita pohisee koko ajan.

Tieteelliset työsitoutumukset ovat Jannella painottuneet Helsingin yliopistoon, hänen alma materiinsa. Janne on työskennellyt siellä muun muassa yliopistolehtorina, post doc -tutkijana ja professorina. Kaksi pitkää sijaisuutta suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professorina vuosina 2009–2014 ja 2017–2021 olivat työntäyteisiä ja intensiivisiä. Opiskelijoita valmistui maistereiksi ja tohtoreiksi, projekteja pöhisi, konferensseja ja työmatkoja riitti. Vertaisarvioituja artikkeleita syntyi, samoin toimitettuja antologioita ja jurnaalien erityisnumeroita. Vauhti oli kova. Ja samaan aikaan yliopisto muuttui koko ajan kovemmaksi, raadollisemmaksi ja jatkuvan kilpailun kyllästämäksi paikaksi.

Seuraava sitaatti on Jannen tekstiä vuodelta 2016 hänen, Miia Halme-Tuomisaaren ja allekirjoittaneen toimittamasta *Universitas Helsingiensis 376* -kirjasta:

Me, yliopiston opettajat, käytimme enenevässä määrin aikaamme täyttääksemme raportteja siitä, koska ihmiset valmistuvat, montako opintopistettä he ovat suorittaneet, montako tiedejulkaisua on syntynyt ja minkätyyppisiä ne ovat, kuinka monta penniä tutkimusrahoitusta on hankittu ja niin edelleen. Loputtomien kaavakkeiden ja tietokantojen maailma ei enää ollut ainoastaan raportointia tehdystä. Yhä useammin se oli lupailua jostakin, mitä tehtäisiin, muunneltua totuutta tai valkoista valhetta jostakin julkaisusta, projektista tai tutkintotavoitteesta, joka pitäisi saavuttaa. Yhä useammin raportointi ohjasi tekemistä niin, että rahoituksen menettämisen pelossa tehtiin jotakin, mitä näkyi tietokannassa pikemminkin kuin jotakin, mikä olisi järkevää, tai jotakin, mitä oikeasti osattaisiin tehdä.

Janne on sairastanut omien sanojensa mukaan kaksi vakavaa työuupumusta. Syksyllä 2020 päättyneen professuurinsijaisuuden jälkeen uupumus näytti vyöryvän voimalla Jannen koko olemukseen. Kaikki pysähtyi. Hiljaisuudessa ja pysähtymisessä on kuitenkin myös paljon hyvää, kuten Janne toteaa huhtikuussa 2022 julkaistussa *Kirkko ja kaupunki* -lehden haastattelussa. Hänen mukaansa uupumisessa on viisautta, joka tulisi ottaa todesta. Hän puhuu myös siitä, miten yliopistossa "omien sisäisten tavoitteiden ja ulkoisten odotusten välinen ristiriita kasvoi vähitellen ylitämättömäksi". Samaa asiaa käsittelee myös yllä oleva 2016 kirjoitettu teksti. Sietämätön tosiasia on, että yliopisto on muuttunut paikaksi, jossa on jatkuvasti valehdeltava, esitettävä muuta kuin on, suollettava sivukaupalla konsulttikielistä tekstiä kaukana tuntemattomassa tulevaisuudessa siintävistä tutkimustuloksista eli "ratkaisuista" ja tavoiteltava asioita, joita ei ole mitään mieltä tavoitella (kuten esimerkiksi sitä, että ollaan "maailman paras" yliopisto), ja jotka eivät edistä tiedettä millään tavalla. Ei ihme, että viisas, intohimoinen ja syvästi asioita pohtiva tutkija, Janne, uupuu tällaisessa hullunmyllyssä (jota jostain syystä yhä kutsutaan yliopistoksi).

Heittäydyn nyt hetkeksi tuohon nyky-yliopistossa vellovaan maakaaberiin menuettiin, joka nytkähtelee suoritusten ja turboahdettujen ansioluetteloiden tahdissa ja listaan elämäkertahenkisesti muutaman kohdan Jannen curriculum vitaesta. Siellä on ensinnäkin tutkimusprojekteja ja hankittuja tutkimusrahoituksia, kuten esimerkiksi *Laulujen lähteet, sanojen synnyt, COPIUS, Periytyminen ja lainautuminen uralilaisten kielten historiassa. Suomalais-ugrilaisen etymologian päivitys uudelle vuosituhannelle, Elävät kylät, INFUSE, MINOREURUS* ja monia muita. Sitten on vertaisarvioituja artikkeleita – useita kymmeniä, CV:ssä lukee tässä kohdin rujoisti luku, mutta en laita sitä tähän, sillä määrän tuijottaminen juuri edustaa tätä nyky-yliopiston makkaratehdaseetosta – ja on muita tieteellisiä artikkeleita, on toimitettuja kirjoja ja lehtien erityisnumeroita, oppimateriaaleja, populaareja kirjoja ja tekstejä. Sitten on ohjattuja väitöskirjoja (kauhean paljon!), tutkimusvierailuja (maailman eri kolkkiin!) ja kutsuttuja jäsenyyksiä tiedeseuroissa (arvostetuissa!). Ja on

ELÄMÄ JA ETYMOLOGIA

JANNE SAARIKIVEN 50-VUOTISJUHLAKIRJA

Tämä kirja juhlistaa Janne Saarikiven 50-vuotissyntymäpäivää. Se sisältää kirjoituksia Jannen kollegoilta ja ystäviltä. Kirjoitusten yhteinen teema on uralilainen etymologia, joka on juhlakalun keskeisin tutkimusala. Juhlakirjan sisältämät tutkimukset kuvastavat hyvin päivänsankarin laajaa osaamista ja monipuolisia kiinnostuksenkohteita ja samalla osoittavat, miten monimuotoinen tutkimusala etymologia onkaan. Kirjoituksissa ovat edustettuna uralilaisen kielikunnan kaikki kielihaarat, ja käsiteltäviin aiheisiin kuuluu niin perintö- kuin lainasanojakin, äännehistorian ja etymologian suhdetta sekä nimistöntutkimusta. Lisäksi kirjassa on mukana kaksi elämäkerrallisempaa kirjoitusta, jotka kuvaavat Jannen elämää ja tutkijanuraa eri kannoilta.

